

Savaşın Yükü: Osmanlı Ordusunun 1663 Uyvar Seferi'nde Kullandığı Mühimmat ve Cephane (MAD 15877 Künyeli Cebehâne Defteri'ne Göre)*

Kadir Purde**

Öz

Osmanlı Devleti'ni XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meşgul eden bir dizi problemin ve bu problemleri çözmeye yönelik diplomatik ve nihayet askerî manevraların içerisinde önemli bir yer tutan Uyvar Seferi hem Osmanlı askerî tarihi hem de dünya harp tarihine birçok açıdan katkılar yapabilecek bir mahiyettedir. Uyvar Seferi'nin organizasyon, lojistik hazırlıklar ve kuşatma sürecine dair genel çerçeve literatürde ayrıntılı biçimde ele alınmış olmakla birlikte, bu çalışmanın odağını özellikle seferde kullanılan mühimmat ve cephane oluşturmaktadır. Bu çalışma, 1663 Uyvar Seferi'nde Osmanlı ordusunun kullandığı mühimmat ve cephanenin çeşitliliğini, dağıtımını, bu mühimmat ve cephanenin teknoloji tarihindeki yerini ve yapılan dağıtıma göre ordunun yapısal özelliklerini incelemektedir. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bulunan Maliyeden Müdevver (MAD) defterlerden 15877 numaralı Cebehâne Defteri, Uyvar Kuşatması'na giden Osmanlı ordusunun teslim aldığı mühimmat ve cephane ile bu mühimmat ve cep-

* Bu makale yazarın “Uyvar Seferi'nin Lojistiği: İlaşe, İkmal ve Finans (1663-64)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye, kadirpurde@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2449-3412.

hanenin kuşatma sırasında hangi birliklere ne miktarda dağıtıldığını ihtiva ettiğinden makalenin temelini oluşturacak ve bu Cebehâne Defteri'nden derlenen veriler etraflıca değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uyvar Seferi, mühimmat ve cephane, Cebehâne Defteri, maliyeden müdevver, askerî teknoloji.

The Burden of War: The Use of Munitions and Ammunition in the Uyvar Campaign (1663) (According to the Cebehâne Register No. 15877)

Abstract

The Uyvar Campaign holds a significant place within the political and military challenges that confronted the Ottoman State in the second half of the 17th century. Beyond its organizational, political, diplomatic, and siege-related dimensions, the ammunition and weaponry employed during the campaign offer valuable insights that can both resolve existing questions in military history and generate new ones. This study investigates the variety, distribution, historical significance, and structural implications of the arms and munitions used by the Ottoman army in the 1663 Uyvar Campaign. Its principal source is the 15877 Cebehâne Register from the Maliyeden Müdevver, which provides a detailed account of the ammunition and weaponry supplied to the army and their distribution among units during the siege. The data contained in this register were analyzed in depth to shed light on the campaign's military logistics and broader historical context.

Keywords: Uyvar Campaign, ammunition and weaponry, Cebehâne Register, maliyeden müdevver, military technology.

Giriş: XVII. Yüzyıl Osmanlı Seferleri ve Uyvar Seferi

XVI. yüzyılın ilk dönemindeki muharebeler, bir dereceye kadar, bir sefer döneminin çabasının tek ve genellikle kesin sonuçlu bir muharebede sonlandığı savaşlardı. Fakat sınırların daha kesin bir şekilde belirlendiği ve büyük ölçüde yerleştiği XVII. yüzyılda giderek tipik hâle gelen durum, çok sayıda cephe arasında dağılmış küçük kuvvetlerin çatışması ya da geniş bir arazi kesiminde art arda hızlı hücumların gerçekleştirildiği bir savaş tarzıydı. Osmanlı askerî yapısı, XVI. yüzyılın meydan muharebelerine dayalı klasik savaş doktrininden XVII. yüzyılın kuşatma ve yıpratma savaşına dayalı teknik modeline doğru köklü bir yapısal dönüşüm geçirmiş ve stratejik odak muharebe savaşlarından kale kuşatmalarına kaymıştır.¹ 1603-1611 ve 1623-1639 tarihleri arasında aralıklarla süren ve uzun süre Osmanlıların aleyhine seyreden Safevî savaşlarında ancak IV. Murad (salt.1623-1640) dönemindeki 1635 Revan Seferi ve 1638 Bağdat'ın fethiyle yeniden stratejik üstünlük sağlayabilen Osmanlılar, Köprülülerin kamu otoritesini tesis etmeleriyle birlikte yönlerini kuzey sınırlarındaki gelişmelere çevirmişlerdi. XVII. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden bu “gelişme ve tehlikeler”e Osmanlıların bilinçli bir kuzey politikası yürüterek cevap verdikleri öne sürülmüştür.² Osmanlıların bu dönemde Erdel'den Ukrayna'ya kadar uzanan faaliyetleri incelendiği takdirde şu sonuca varmak mümkündür: Osmanlılar, Erdel'in batısında Yanova Eyaleti'ni ve Podolya bölgesinin fethiyle Kamaniçe Eyaleti'ni kurarak, o ana değin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk devletler olan Erdel, Eflak ve Boğdan'ı zamanla standart bir Osmanlı eyaletine dönüştürmeyi murat etmişlerdir. Bununla birlikte, güncel araştırmalar bu müdahalelerin çoğunu Kazak saldırıları, bölgesel taht krizleri ve Habsburg nüfuzu gibi gelişmelere verilen zorunlu tepkiler olarak değerlendirmekte ve bölgenin eyaletleştirilmesine dönük tutarlı ve uzun vadeli bir stratejiden ziyade kriz yönetimi dinamiklerini öne çıkarmaktadır.³ 1656'dan itibaren Köprülü Mehmed Paşa'nın (ö. 1661) merkezî otoriteyi yeniden tesisinin ardından cereyan eden Uyvar Seferi (1663) Osmanlı Devle-

1 Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul, Homer Yayınevi, 2007, s. 146.

2 İ. Metin Kunt, “17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, cilt 4, sayı 5, 1976, s. 111-16.

3 Kunt, *a.g.m.*, s. 111; Köprülü siyasetinin bir çözümlemesi için ayrıca bkz. Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021, s. 21-68; ve bkz. Mahmut Halef Cevrioğlu, “An Evaluation of Köprülü Fazıl Ahmed Pasha's Foreign Policy”, *Review of Middle East Studies*, sayı 57, 2024, s. 121-39. XVII. yüzyıl Eflak ve Boğdan siyasetine dair yeni ve kapsayıcı bir çalışma için bkz. Muhammet Ali Kılıç, “Eflak ve Boğdan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti (17. Yüzyıl)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2023.

ti'ni XVII. yüzyılın ikinci yarısında meşgul eden bir dizi siyasi-sınır problemi ve bunlara verilen diplomatik ve askerî tepkiler arasında kritik bir yer edinmiştir. Uyvar Seferi'nin başarısı, St. Gotthard'daki (1664) mağlubiyete rağmen Vasvar Antlaşması'yla (1664) bu kaybın sınırlı tutulması ve ardından Kandiye (1669) ile Kamanıçe'nin (1672) fethi gibi gelişmeler Osmanlı kurmay çevrelerinde bir özgüven artışına yol açmıştır. Bu başarı silsilesinin Osmanlıların 1683 Viyana Kuşatması'na yönelmesinde etkili bir unsur olduğu da değerlendirilmektedir.⁴ Lakin, 1683 kararında bu başarıların elbette önemli bir yeri olmakla birlikte saray içi güç dengeleri, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın (ö. 1683) siyasi hesapları ve Habsburg cephesindeki konjonktürel fırsat algısının da bu kararda önemli rol oynadığı vurgulanmalıdır.⁵

XVII. yüzyıl Osmanlı ordusunun en karakteristik özelliği kapıkulu ve paşa kapısındaki muharip kuvvetlerinin sayılarının artması ve bunların ateşli silahlarla donatılması gösterilebilir. Kapıkulu askerlerinin mevcudunda ilk sıçramanın Kanuni Sultan Süleyman (salt. 1520-1566) devrinde gerçekleştiği anlaşılıyor. Öyle ki kapıkulu mevcudu 1520 ve 1530 arasında 16.000'in altında seyrederken 1567'den itibaren sayıları 26.500 kişiye ulaşmıştır. Bunun yanında en göz alıcı genişleme yeniçerilerden ziyade kapıkulu süvarilerinde gerçekleşmiştir ki bunların mevcudu 1530 ve 1567 arasında iki kattan fazla artmıştır.⁶ Asker sayısındaki artışın bir sonraki ve daha etkileyici safhası 1570'lerin sonlarından itibaren başlamış, mevcutları 1574'te 22.000'in biraz altındayken 1582'de 29.000'e yükselmiş ve 1597'de 58.000'in üzerine çıkmıştı. Yeniçerilerin sayısı ise 1569'dan (11.535) 1592'ye (23.359) kadar geçen süre zarfında, yani 1593-1606 savaşının arifesinde, ikiye katlanmış ve 1597'de 35.000'e ulaşarak savaş sonrasına denk gelen 1609'da 37.000 civarında sabitlendi. Bu rakamlar Osmanlı ordularının doğuda Safeviler (1578-1590, 1603-1611), kuzeyde Habsburglar (1593-1606) ve Doğu Anadolu ile Suriye'de yaklaşık 1595-1610 arasında süren Celâlî isyanları ile 1578-1611 arasındaki uzun süreli Osmanlı-Safevî savaşlarının çoğu kez eşzamanlı cereyan etmesi, askerî insan gücüne duyulan talebi artırdığı gibi bu dönemde potansiyel asker kaynaklarının da genişlediğini göstermektedir. Yeniçeri, cebeci ve topçu ocağı gibi ulufeli merkezi ordu

4 Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 1012-.

5 Bir paşanın şahsi ihtirası, yakın geçmişteki zaferlerin ışıltısı gibi tekil sebeplerin etkisini inkâr etmeden konuya bütüncül bir bakış açısıyla bakan, "savaşa giden yol" anlatısı için bkz. Şakul, *Yedi Başlı Ejderin Fendi*, s. 21-68.

6 Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 73-74.

birliklerinin mevcutlarının hızla arttığı diğer zamanlar Venedik'e karşı Girit için girişilen mücadele (1645-1669) ve Kutsal İttifak'la (1684-1699) yapılan savaş yıllarına rastlar.⁷

Uyvar Seferi'ndeki duruma, merkeze yeniçerileri olarak bakıldığında ilginç bir tablo ortaya çıkıyor. KK 1957 künyeli sefer ruznamçesinde sefere katılan yeniçerilerin mevcudu hususundaki en net sayıyı yeniçerilere yapılan *seyishâne* ödemesi yoluyla öğrenebiliyoruz. Buna göre *muhâsebe-yi evvelden* gönderilen hazine tezkiresi mucibince maliyeden çıkan 25 Recep 1073 (5 Mart 1663) tarihli ferman gereğince 9.521 yeniçeriye kişi başı 2.000 akçelik seyishane ödemesi (toplam 19.042.000 akçe) yapılmıştır. Hemen sefer öncesinde yapılan bu harcama Uyvar Seferi'ne merkezden gönderilecek yeniçeri sayısını net bir biçimde göstermektedir. Bu sayı Osmanlı ordusunda “esir” olarak tutulan Habsburg daimî elçisi Simon Reniger'in verdiği sayıya çok yakındır. Elçi, 1666'da Viyana'da kaleme aldığı elçilik raporunda Uyvar'ın fethine giden yeniçeri sayısının en fazla 10.000 olduğunu yazmıştır. Diğer Batılı gözlemciler de Reniger'in verdiği bu 10.000 rakamının etrafında dolaşmaya devam ederler. Şöyle ki Raimondo Montecuccoli Uyvar Kuşatması'na katılan yeniçeri sayısını 12.000 olarak verirken Cigerdelen Muharebesi'nde Osmanlılara esir düşen Fransız subayı bu sayıyı 11.000 olarak vermektedir.⁸ Andrea Höltzel ise raporunda 9.000 yeniçerinin sefere katıldığını belirtmektedir.⁹ Lakin Osmanlı ordusunun potansiyel yeniçeri gücü bunlarla sınırlı değildir. KK 1957 künyeli defterden reşen 1073 mevaciibi olarak toplam 23.343 yeniçeriye 19.941.439 akçelik bir ödeme yapıldığı anlaşılıyor.¹⁰ Yine aynı defterde recec 1074 mevacipleri için 25.972 yeniçeriye 20.692.800 akçelik bir ödeme yapıldığı anlaşılıyor. Ayrıca Gülay Yılmaz'ın *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul* isimli doktora tezinde 1663-1664 yılları arasındaki bir yeniçeri mevacic defterini kullanarak yeniçerilerin toplam mevcudunun 53.371 olarak verildiği görülüyor.¹¹ Bu bilgiler ışığında yeniçeri mevcudunun sadece 1/5'lik bir kısmının sefere iştirak

7 Agoston, *a.g.e.*, s. 76.

8 Özgür Kolçak, “Yeniçeriler, Ümera Kapısı ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi”, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneyisel Çalışmalar*, ed. Kahraman Şakul, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 219.

9 Mahmut Halef Cevrioğlu, “Andrea Höltzel'in Raporuna (1664) Göre Uyvar Kuşatmasına Katılan Osmanlı Balkan Vasalları”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 3, 2019, s. 62.

10 BOA, KK, 1957, s. 24.

11 Gülay Yılmaz, “The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), McGill University, McGill, 2021, s. 251-74.

ettiği ve Uyvar Seferi'nin operasyonel olarak sınırlı bir sefer olarak düşünülüp tasarlandığı söylenebilir.¹²

Uyvar Seferi'nde Yeniçerilere Dağıtılan Mühimmat ve Cephaneye

Yukarıda da zikredildiği üzere Uyvar Seferi'ne önceki ve sonraki Osmanlı seferlerine kıyasla daha az sayıda yeniçeri katılmıştır. Sefere katılan yeniçerilere devlet tarafından verilen mühimmat ve cephanenin tespiti hususunda elimizde bulunan MAD 15877 künyeli Cebehâne Defteri derli toplu ve çok detaylı bilgiler sunmaktadır. “*İcmâl-i muhâsebe-yi vâridât ve masârifât-ı mühimmât-ı cebehâne der-sefer-i hümayûn der-zamân-ı Ali Ağa ser-cebeciyân-ı dergâh-ı âlî elvâkî' fi 15 Şa'bân sene 1073 ilâ şehri Cemâziyelâhir sene 1074*”¹³ başlığını taşıyan dokuz sayfalık bu defter sefer sırasında kullanılan bütün mühimmatı, mühimmatın tür ve miktarını ve bu mühimmatın kimlere hangi tarihlerde dağıtıldığını içermekte ve yer yer “*mühimmât-ı metris der-hîn-i muhâsara-yı kal'a-yı Uyvar*”¹⁴ yahut “*berây-ı kal'a-yı Uyvar*”¹⁵ vb. başlıklarla mühimmatın bilhassa nerede kullanıldığını da paylaşmaktadır. Defter, Uyvar'ın fethinden hemen sonra devam edip Novigrad ve Leva kalelerinin fethi için yapılan operasyonlara dair muhasebeyi de içermektedir. Bu çalışma sadece Uyvar'ın fethi ile çerçevelendirilecek ve 17 Ağustos-24 Eylül 1663 tarihleri arasındaki tevziata odaklanılacaktır¹⁶. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman ana-

12 Yeniçerilerin hatırı sayılır bir kısmının garnizonlarda istihdam edildiği anlaşılıyor. Meselenin genel bir değerlendirilmesi için bkz. Kadir Purde, “Uyvar Seferi'nin Lojistiği: İaşe, İkmal ve Finans (1663-64)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2023.

13 BOA, MAD, 15877, s.1-9.

14 BOA, MAD, 15877, s.1.

15 BOA, MAD, 15877, s.2.

16 Osmanlı askerî tarihçiliğinde ordunun lojistik ve organizasyonel yapısına dair ilgi, özellikle son kırk yılda artış göstermiştir. Bu alandaki literatürün öncü ve kurucu çalışmaları olarak Caroline Finkel'in 1593-1606 Macaristan seferlerinin idarî ve malî altyapısını incelediği eseri (1988), Rhoads Murphey'in IV. Murad devri ordusunun işleyişini ve teknolojik kabiliyetini merkez-taşra ilişkisi ekseninde ele alan tezi (1979) ve Ömer İşbilir'in XVII. yüzyıl başındaki Şark seferlerinin iaşe ve ikmal meselelerine odaklanan çalışması (1996) zikredilmelidir. Bu temel eserlerin ardından literatür, belirli bir dönemi veya seferler silsilesini kapsayan (Serdar Genç ve Rukiye Işık'ın İran seferleri üzerine çalışmaları gibi) ya da tek bir seferin lojistik hazırlıklarını derinlemesine inceleyen monografik eserlerle genişlemiştir. Bu doğrultuda; Kamaniçe (Mehmet İnbaşı, Mustafa Nuri Türkmen), II. Viyana (Meryem Kaçan Erdoğan), Avusturya (Bekir Gökpinar), Prut (Hakan Yıldız), Mora (Mehmet Yaşar Ertaş), Belgrad (Hakan Karagöz), Zenta (Dilek Seniha Cenez Ülker) seferlerine dair yapılan çalışmalar, Osmanlı savaş makinesinin hazırlık, personel, iaşe ve mühimmat temini gibi teknik süreçlerini gün yüzüne çıkarmıştır.

lizi (*documentary analysis*) tekniğı kullanılmıştır. Makalenin temel veri setini oluşturan MAD 15877 numaralı Cebehâne Defteri üzerinde yapılan bu analizle; Uyvar Seferi'nde sarf olunan mühimmatın türü, miktarı ve bu mühimmatın ordu birliklerine dağıtım oranları sistematik bir şekilde tasnif edilerek analitik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Evvelâ yeniçerilere dağıtılan harp aletlerini ve cephaneyi tür ve miktarıyla toplu hâlde aşağıdaki tabloda görmek faydalı olacaktır:

Tablo 1. MAD 15877'e Göre Uyvar Seferi'nde Yeniçerilere Dağıtılan Mühimmat ve Cephanenin Türü ve Miktarı¹⁷

Ürün	Miktar
Perdahlı Barut	14.838 kıyye
Pamuk İplik	7.756 kıyye
Kurşun	17.562 kıyye
Silah	500 adet
Yeniçeri Harbesi	300 adet
Demirden Yeniçeri Kazması	8.042 adet
Demir Kürek	10.447 adet
Torba	200 adet

MAD 15877 künyeli Cebehâne Defteri'ne göre yeniçerilere dağıtılan alet ve cephaneye bundan ibarettir. Halbuki yeniçeriler dışındaki birliklere (topçu, cebeci, paşa kapılarının askerleri, serdengeçti, mehterân vs.) top barutu, kırmızı keçe, muhtelif kazma ve külünk türleri, kürek, balta, sicim, gırar vs. onlarca başka tevziatın da gerçekleştirildiğini aynı defterden öğrenmek mümkündür. Bu makale çerçevesinde yeniçerilere dağıtılan mühimmat ve cephaneye; türleri, miktarları, teknoloji tarihindeki yeri, diğer birliklere oranı gibi geniş bir açıdan ele alınacak velakin yeniçerilere dağıtılmayan ama defterde orduya tevzi edildiği anlaşılan mühimmat ve cephaneye de değinilecektir.

Ele alınan Cebehâne Defterine göre Ordu-yu Hümâyûn'a iki tür barutun dağıtıldığı anlaşılıyor: perdahlı barut ve top barutu. Yeniçerilere her daim perdahlı barut dağıtılırken topçulara ve paşa metrislerine hem perdahlı barut hem de top barutu dağıtılmıştır. Bunun sebebi paşa kapılarında tüfenk-endaz kullanımının yanı sıra topların da istihdam edilmesidir. XVII. yüzyıl, bilhassa da ikinci

17 BOA, MAD, 15877.

yarısı, Osmanlıların yeni bir barut türü olan ve *İngiliz barutu*, *perdahlı barut*, *barut-ı perdahlı*, *be-ayâr-ı cedid*, *be-ayâr-ı perdah-ı İngiliz* gibi farklı isimlerle anılan yeni bir barutu üretme¹⁸ ve piyadenin kullandığı mühimmat arasında yaygın kılma çabalarıyla maruftur.¹⁹ Bu noktada Osmanlı barut üretiminin Avrupa barut üretimi ile önemli benzerlikler taşıdığı anlaşılıyor. Osmanlı barutu, XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar, yüzde 69 oranında güherçile, yüzde 15,5 oranında sülfür ve aynı oranda kömür içermekteydi.²⁰ XVII. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı baruthaneleri bu yeni barut türünün içeriği olan bir karışıma uygun gelecek şekilde barut üretmeyi denediler ve bu üretimi serileştirmeyi de başardılar. Bu yeni barut, yüzde 75 oranında güherçile ile yüzde 12,5 oranında sülfür ve kömür içeriyordu.²¹ Osmanlıların ordu, donanma ve kaleleri için gerekli barutu üretmek amacıyla imparatorluk genelinde pek çok baruthane kurdukları bilinmektedir. İstanbul, Kahire, Bağdat, Halep, Yemen, Budin, Belgrad, Selanik ve Timişvar'da bulunan belli başlılarının yanı sıra daha birçok şehirde tesis edilen bu baruthanelerle Osmanlılar, ihtiyaçları olan muazzam miktarda barutu büyük üretim ve sevkiyat sıkıntıları yaşamadan ordu, donanma ve kalelerine teslim edebilmişlerdir.²² Bu kadar geniş bir coğrafyada yapılan üretimin her zaman aynı kalite ve standardı tutturmasını beklemek XVII. yüzyıl şartlarında pek gerçekçi olmasa da Osmanlıların üretim kalite ve kapasitelerini her zaman arttırmış olmaları ve *perdahlı barut* örneğinde olduğu gibi yeni teknolojileri takip etmeleri önemli bir husustur.²³

18 Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 225.

19 Osmanlıların yeni teknolojileri benimsemedeki tutumları ve bu tutum üzerinden "gerileme" paradigmasının bir eleştirisi için bkz. Jonathan Grant, "Rethinking the Ottoman 'Decline': Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History*, cilt V, sayı 1, 1999, s. 179-201.

20 XV. ve XVI. yüzyıllarda, bilhassa da Kanuni Sultan Süleyman döneminde, barut kullanımı, barutun üretim oranları, üretim yerleri vb. konular için bkz. Erdem Saka, *Sultanın Silahları (1520-1566)*, İstanbul, KDY Akademi, 2022, s. 74-79.

21 Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalısır, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, s. 147.

22 Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar*, s. 233.

23 Osmanlıların 18. yy sonu 19. yy başında dumansız barut üretme çabalarına ve buna dair dünyadaki gelişmeleri takip etmelerine dair bkz. İbrahim Sezgin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Dumansız Barut Üretme Çabaları", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)*, ed. Feridun M. Emecen, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2008; XVII. yüzyıl savaşlarında askeri ekipman, muharebenin sonucu üzerinde henüz modern savaşlar döneminde kazanacağı öneme ve belirleyici etkiye benzer bir özellik kazanmamıştı. Modern öncesi Osmanlı savaşlarındaki teknoloji kısıtlamaları için bkz. Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s. 36-38.

Ordu-yu Hümâyûn için talep edilen toplam 30.901 kıyye perdahlı barut, ordunun yürüyüşü sırasında 5 ayrı teslimatla orduya teslim edilmiştir:

Tablo 2. Ordu-yu Hümâyûn'a Tevzi Edilen Perdahlı Barutun
Gönderildiği Yer, Tarihi ve Miktarı²⁴

Gönderildiği Yerler	Tarih	Miktar (Kıyye)	Oran (%)
Âsitane	25 Mart 1663	2.046	6,62
Belgrad	15 Haziran 1663	15.092	48,83
Budin	1 Temmuz 1663	1.919	6,21
Selanik	10 Eylül 1663	8.800	28,47
Budin	22 Eylül	3.044	9,85
	(TOPLAM)	30.901	

Orduya teslim edilen bu 30.901 kıyye perdahlı barutun 17.188 kıyyesi sefer sırasında ordunun muhtelif birliklerine dağıtılırken (%55,62) yeniçerilerin payına düşenin 14.438 kıyye olması gayet manidardır. Ordunun muhtelif birliklerine dağıtılan toplam barutun en büyük payını %86 ile yeniçerilerin alması kuşatma sırasında oynadıkları başat rolü açıkça göstermektedir.

Tablo 3. Uyvar Kuşatması Sırasında Ordu Birliklerine
Dağıtılan Perdahlı Barutun Miktarı²⁵

Dağıtılan Birlik	Miktar (kıyye)
Yeniçeri	14.838
Yeniçeri Ağası	100
Topçu	65
Alay Topçusu	15
Cebeciyan	256
Hüseyin Paşa	64
Defterdar Paşa	15
Ali Paşa	344
Yusuf Paşa	20

24 BOA, MAD, 15877, s. 1-2.

25 BOA, MAD, 15877, s. 1-2.

Kıbeleli Mustafa Paşa	500
Zağarcıbaşı	88
Rumeli Metrisi	317
Mühimmat	26
Sergengeçti	275
Kayıkcı	21
Metris	222
Diğer	22
Toplam Dağıtılan	17.188

Tablodan da anlaşılacağı üzere yeniçeriler perdahlı barut kullanımının en yüksek olduğu birimdir. Bu dağıtımdan yeniçerilerin, cephede muharip olarak en çok görev düşen birlik oldukları sonucunu doğal olarak çıkarmak mümkündür. Halbuki ordu terkinin oranlarına bakıldığında yeniçeriler Andrea Hölzel'e göre ordunun %13'lük bir kısmını²⁶, *Diarium Europaeum*'a²⁷ göreyse ordunun %11'lik bir kısmını²⁸ oluşturmaktaydılar.²⁹ Halbuki paşa kapılarının ordu terkinin içindeki toplamı Andrea Hölzel'e göre %23³⁰, *Diarium Europaeum*'a göreyse %24³¹ idi.

Cebelhâne Defteri'nde top barutuna ayrılan yüksek miktar, seferin ilk aşamasından itibaren sur yıkımına dayalı bir kuşatma stratejisi izlendiği için gayet doğaldır. Öte yandan Yeniçeri ocaklarına tahsis edilen tüfek barutu, kaleye yaklaşma hattında sürdürülen bastırma ateşinin yoğunluğunu ve piyadenin aktif rolünü yansıtmaktadır. Uyvar kuşatması, piyadenin ateş gücünün belirleyici olduğu

26 Purde, "Uyvar Seferi'nin Lojistiği", s. 316.

27 Martin Meyer; Alman prenslerinin kaleme aldığı ve ordularının muhtevalarına dair bilgiler veren *relation*ları derleyerek bir mecmualar serisi oluşturmuştur. Philemerici İrenici müstear ismiyle derlediği *Diarium Europaeum*'larda Uyvar Seferi'ne geniş bir yer ayrılmıştır. Meyer ve derlemeleri hakkında ayrıca bkz. Kolçak, Özgür, "1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi", s. 10.

28 Purde, "Uyvar Seferi'nin Lojistiği", s. 318.

29 Martin Meyer (Philemerici İrenici Elisii), *Diarium Europaeum Insertis quibusdam, maxime verò Germano-Gallo-Hispano-Anglo Polono Sueco-DanoBelgo-Turcicis Actis Publici*, Franckfurt am Mäyn, 1665.

30 Purde, "Uyvar Seferi'nin Lojistiği", s. 316.

31 Purde, "a.g.t", s. 318.

Osmanlı kuşatma doktrininin karakteristik bir örneğidir. Ayrıca barutun lağımıcı ve humbaracı birliklerinde de yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir, bu da Uyvar surlarının altını patlatma ve iç kaleye nüfuz etme stratejisinin önemini göstermektedir. Bu durum Osmanlıların yalnız ağır top ateşine değil, yakın mesafeli infilak ve yangın çıkarma tekniklerine de başvurduğunu ortaya koyar.

Yeniçerilerin dağıtılan barut ve cephanenin en büyük tüketicileri olmaları olgusu diğer bütün dağıtımlarda karşımıza çıkıyor. Ordu-yu Hümâyûn'a teslim edilen pamuk ipliklerinin (*rişte-yi penbe*) de büyük kısmını yeniçeriler kullanmışlardır. Cebelhâne Defteri'nde görülen *rişte-i penbe* başta tüfek, top ve humbara fitillerinin hazırlanması olmak üzere barut torbalarının bağlanması, lağım ateşleme düzeneklerinin oluşturulması ve bazı yanıcı mühimmatın fitilinin sabitlenmesi gibi çeşitli teknik işlemlerde kullanılan tamamlayıcı bir malzemedir. Bu durum, Uyvar Seferi'nde fitil ve ateşleyici unsurların yoğun kullanımını ve kuşatmanın teknik hazırlık düzeyini göstermesi bakımından önemlidir.

Evvela Osmanlı ordusunun ne zaman, nereden ve ne kadar pamuk ipliği aldığını aşağıdaki tabloda görmek faydalı olacaktır:

Tablo 4. Ordu-yu Hümâyûn'a Tevdi Edilen Pamuk İpliğinin Gönderildiği Yer, Tarihi ve Miktarı³²

Gönderildiği Yerler	Tarih	Miktar (Kıyye)	Oran (%)
Âsitane	25 Mart 1663	836	4,90
Belgrad	15 Haziran 1663	10.120	60,11
Belgrad	15 Haziran 1663	1.672	9,99
	12 Temmuz 1663	4.206	24,98
	(TOPLAM)	16.834	

Kayıtlarda, barut teslimatının hemen ardından verilen pamuk ipliği teslimatının Osmanlı ordusunun Uyvar kuşatması sırasında çok sayıda fitilli tüfek kullanmaya devam ettiğinin bir göstergesi olabilir. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde erken dönem fitilli tüfeklerden olan arkebüzler yerlerini daha hafif olan ve kullanışlı bir ateşleme mekanizmasına sahip fitilli tüfeklere çoktan bırakmıştı. Arkebüzlerin ağır ve hantal olmaları, bu sebeple de tepkimelerinin şiddetli olması nedeniyle daha hafif olan tüfeklere ihtiyaç duyulmuş; barut ve metalürji teknolojisiyle birlikte ateşleme mekanizmasında da gelişmelerin yaşanması bu geçişi hızlandırmıştır. Bu ateşleme mekanizmasının ana unsuru

32 BOA, MAD, 15877, s. 3.

“S” biçiminde olup “serpentin” veya “yılankavi” olarak adlandırılan metal bir parçadır. Bu metal parça ucunda bulunan yanan fitil, tetik çekildiğinde ateşleme tavasına değmekte ve böylece barut ateşlenerek tüfeğin mermisinin fırlatılmasını sağlamaktaydı.³³ XVII. yüzyılda fitilli tüfeklerin yaygın kullanılması ve Uyvar’ı kuşatmaya giden Osmanlı ordusunun çok miktarda pamuk ipliğini yanında götürmesi, gelişmekte olan çakmaklı tüfek teknolojisi nedeniyle³⁴, yadırgatıcı ve yanıltıcı olabilir. Müze ve koleksiyonlardaki örnekler, gerçekten de XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çakmaklı tüfeklerin Osmanlı askerleri arasında yaygınlaşmaya başladığını göstermektedir. Lakin ilk dönem çakmaklı tüfeklerinin ateşleme sistemlerinin sıklıkla sorun çıkartması bu geçişi yavaşlatmış olmalıdır.³⁵ Ayrıca fitilli tüfeklerin Osmanlı askerî gelenek ve alışkanlıklarının bir parçası haline gelmesi, üretim sisteminin (yani hammadde temini, üretim araçlarının devamlılığı ve imalat ustalarının bulunması gibi bir sistemin bütünü) yerleşik bir yapıya kavuşmuş olması, cebehânelerde büyük miktarlarda fitilli tüfek stokunun bulunması da geçişi yavaşlatan bir başka unsur olarak gösterilebilir.³⁶

Cebehâne Defteri’ndeki bu husustaki kayıtlar ise pek aydınlatıcı değildir. İstanbul ve Belgrad’tan muhtelif tarihlerde 3.424 adet “*tüfenk*” ve 3.298 adet

-
- 33 Serkan Emir Erkmen, “Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2019, s. 452-53.
- 34 Çakmaklı tüfeklerin en temel özelliği kendiliğinden ateşlenebilir bir ateşleme sistemine sahip olmasıdır. Bu sistemde, tetik çekildiği zaman “horoz” adı verilen tetik mekanizmasının üstüne yerleştirilmiş metal çekiç barut haznesine [falya] çarpmakta ve horuzun arasında bulunan çakmak taşı bir kıvılcım çıkartarak ateşlemeyi gerçekleştirmekteydi.
- 35 İlk dönem çakmaklı tüfeklerin sıkıntıları bunlardan ibaret değildi. Çakmak çok hızlı yıpranıyor, barut tablasına yanlış açıdan vuruyor ya da tabladaki tozu ateşleyecek kadar kıvılcım çıkartmıyordu. Gabor Agoston, “Avrupa’da Osmanlı Savaşları, 1453-1826-”, *Osmanlı’da Savaş ve Serhad*, s. 87.
- 36 Erkmen, “Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri”, s. 455. Tüfekleri ateşleme mekanizmasına göre sınıflandırmanın yanı sıra kullanım amaçları açısından da sınıflandırabiliriz. Bu minvalde klasik dönem Osmanlı tüfeklerinin “ağır metris tüfekleri” ve “piyade tüfekleri” ve “kısa tüfekler” şeklinde üç ana sınıf altında incelenmesi mümkündür. Bir kuşatma seferi olan Uyvar seferinde “ağır metris tüfeklerinin” kullanılmış olması gayet muhtemeldir. Ağır metris tüfekleri, kuşatmalarda siperlerde veya kale savunmasında kullanılan tüfeklerdir ve müzelerdeki örneklerden yola çıkarak bu tüfeklerin namlu boylarının genellikle 125 cm. ilâ 150 cm. arasında; namlu çapının ise 20 mm. ilâ 35 mm. arasında değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte namlu uzunluklarının 130-160 cm. arasında, namlu çapının ise 20-29 mm. olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Uzun ve geniş çaplı namluları ve büyük kundakları olan bu metris tüfeklerinin ağırlıklarının genellikle 5 kg üzerinde olan silahlar olduğu söylenebilir. Erkmen, “Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)”, s. 459.

“*silah*”ın Ordu-yu Hümâyûna teslim edildiğine dair kayıtlar olsa da bunlardan yalnız 414 adet “*tüfenk*”in yeniçeri ağasına 500 adet “*silah*”ın ise yeniçerilere dağıtıldığı kaydedilmektedir.³⁷ Bu bilgileri paylaşmakla birlikte defterdeki kayıtlardan “*tüfenk*” ve “*silah*” ile neyin kastedildiğini anlamak mümkün değildir zira en ufak bir açıklayıcı kayıt bulunmamaktadır. Yukarıdaki bilgiler ve bu kayıtlar ışığında Osmanlıların Uyvar Kuşatması'na hem fitilli hem de çakmaklı tüfekler götürdüklerini, lakin dağıtılan çok miktarda pamuk ipliği göz önünde bulundurulurken fitilli tüfekleri daha fazla tercih ettikleri söylenebilir. Uyvar Seferi'nin kaynaklarından olan Mehmed Necatî'nin *Menâkıb-ı Gaza ve Cihad* isimli eserinde Osmanlıların ganimet olarak “*misket*” tüfeğini ele geçirdikleri belirtilmektedir.³⁸ Buradaki misket tüfeği arkebüzün geliştirilmiş hâli olmalıdır; misket/musketlerin tüfekleri arkebüzden daha ağır ve namlusu daha uzundur; daha ağır mermileri aynı veya daha yüksek hızla atabiliyordu.³⁹ Evliya Çelebi de bu ağır ve büyük tipte tüfekler için *muskat/muşkat* tabirini kullanmakta, “*badaluşka nâm muşkat ve tüfekler*” atıldığından söz ederek bunların büyük tipte metris tüfeği olduğunu belirterek bu ağır ve büyük tüfekleri en küçük top cinslerinden olan badaluşka ile özdeşleştirmektedir.⁴⁰ Ayrıca 7 Ekim 1683 yılında, II. Viyana Kuşatması'nın ardından cereyan eden ve Ciğerdelen önlerinde yapılan tabya savaşlarında Osmanlı askerlerinin ellerinde “*40-50 dirhemlik*” uzun tüfekler olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Orduya teslim edilen bu 16.834 kıyyelik pamuk ipliğinin 10.596 kıyyesi (%63) muhtelif birlikler arasında dağıtılmıştır. Aşağıdaki tabloda her bir birime dağıtılan toplam miktar verilecektir:

37 BOA, MAD, 15877, s. 3.

38 Kadir Purde, *Mehmed Necatî'nin Menâkıb-ı Gazâ ve Cihâd'ı*, İstanbul, Gece Kitaplığı, 2024, s. 91.

39 Gabor Agoston, “Tüfek”; “<https://islamansiklopedisi.org.tr/tufek>” (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2025).

40 Feridun M. Emecen, “Askeri Dönüşüm Çağında Evliya Çelebi ve Ateşli Silahlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 93.

41 Evliya Çelebi'nin bahsettiğine göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılarca kullanılan yahut bilinen tüfek cinslerinin sayısı bir hayli kabarıktır. Yukarıda zikredilenler dışında söz ettiği diğer tüfek çeşitlerini çarklı veya çakmaklı kol tüfekleri, beş dirhem beş karış avcı boyu tüfek, sedefkâr kundaklı dalyan tüfekler, dalyan Cezayir tüfeği, sedefkârî kundaklı tüfekler, musanna tüfekler, boy tüfekleri, dalyan boylu tüfekler, musaykal tüfekler, çarklı Macar tüfekleri, mücevher Mazenderan tüfeği gibi bazen kundağının süslü ve namlusunun işlemeli olmasına, bazen de büyüklüğüne ve mekanizmasına göre adlandırmış olduğu dikkati çeker. Bütün bu çeşitlilik arasında Uyvar seferi sırasında hangi tüfeklerin kullanıldığının tam olarak tespit edilebilmesi için bu hususu bilhassa ele alacak arşiv, katalog ve müze çalışmalarının gerçekleştirilmesi elzemdir. Emecen, “a.g.m.”, s. 95.

Tablo 5. Uyvar Kuşatması Sırasında Ordu Birliklerine Dağıtılan Pamuk İpliğinin Miktarı⁴²

Dağıtılan Birlik	Miktar (kıyye)
Yeniçeri	7.756
Topçu	25
Toplar	44
Şenlik	1
Cebeciyan	223
Hüseyin Paşa	10
Ali Paşa	50
Kıbeleli Mustafa Paşa	43
Mühimmat	10
Serdengeçti	105
Mataracıyan	22
Budin'e Teslim Edilen	2.217
Diğer	90
Toplam	10.596

Bu tabloya göre toplam 10.596 kıyye pamuk ipliğinin 7.756 kıyyesi (%73) yeniçerilere dağıtılmıştır. Geri kalanın büyük bir kısmı cebecilerce kullanılmış (223 kıyye, %2,10), 2.217 kıyyelik bir kısmı (%21) Budin'e kullanılmadan teslim edilmiş ve geri kalanı da paşa kapıları, serdengeçtiler, mataracılar ve topçular gibi muhtelif birliklere dağıtılmıştır. Yeniçeri ve cebecilerden sonra en yüksek tüketimin 105 kıyye ile serdengeçtilerde olması da doğaldır zira serdengeçtiler kuşatmanın en kritik anlarında bir nevi “feda eylemi”nde bulunan unsur olarak çok miktarda pamuk ipliğine ihtiyaç duyacaklardır.⁴³

Cebehâne Defteri'nde sıradaki kayıtlar “kurşun” a dair kayıtlardır. XVII. yüzyıl ordularında kurşun, ateşli silahlar için temel bir unsurdur ki bu sebeple kurşunun üretim ve nakliyesi dönemin bürokrasi ve orduları açısından da her daim önemli bir mesele olmuştur. Kurşun savaş alanına genellikle kurşun barlar

42 BOA, *MAD*, 15877, s. 3.

43 Serdengeçtiler hakkında bkz. Abdülkadir Özcan, “Serdengeçti”; <https://islamansiklopedisi.org.tr/serdengecti> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2025)

hâlinde, büyük varil ve fiçılar içerisinde tonlarca taşınır, bu kurşun barlar kesilip “mermiye” dönüştürülerek savaş alanında ateşli silahların on binlerce kez ateşlenmesi sağlanırdı. Bu seri üretim ve dağıtım, uzun süreli çatışmaları sürdürmek ve birliklere istikrarlı bir mühimmat tedariki sağlamak için gerekliydi.⁴⁴

Uyvar'ı kuşatmaya giden Osmanlı ordusuna teslim edilen kurşun aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 6. Ordu-yu Hümâyûn'a Tevzi Edilen Kurşunun Gönderildiği Yer, Tarihi ve Miktarı⁴⁵

Teslim Alındığı Yer	Tarih	Miktar (Kıyye)	Oran (%)
Asitane	25 Mart 1663	880	3
Belgrad	21 Haziran	3.080	10
Belgrad	21 Haziran	19.228	67
(Bayram Ağa'dan)	31 Temmuz	5.464	19
	(TOPLAM)	28.652	

Aşağıdaki tablodaysa kurşunun ordu birliklerine ne miktarlarda dağıtıldığı gösterilmektedir:

Tablo 7. Uyvar Kuşatması Sırasında Ordu Birliklerine Dağıtılan Kurşunun Miktarı⁴⁶

Dağıtılan Birlik	Miktar (kıyye)
Yeniçeri	17.562
Yeniçeri Ağası	176
Topçu	45
Alay Topçusu	20
Cebeciyan	446
Hüseyin Paşa	20
Defterdar Paşa	15
Ali Paşa	514

44 Luigi Ferdinando Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Vaziyeti*, ed. Güner Doğan, çev. Volkan Dökmeçi, VII. resim, İstanbul, Turkuvaz Yayıncılık, 2024, s. 190.

45 BOA, MAD, 15877, s. 3.

46 BOA, MAD, 15877, s. 3.

Kıbeleli Mustafa Paşa	400
Zağarcıbaşı	176
Rumeli Kolu	220
Mühimmat	84
Serdengeçti	450
Diğer Metrisler	20
Şenlik	220
Mehteran	132
Mataracıyan	15
Toplam	20515

Kurşun tevziatında da birinci sırayı yeniçeriler almıştır. Orduya teslim edilen 28.652 kıyye kurşunun 20.515 kıyyesi (%71,60'ı) kuşatma sırasında sarf edilmiş; sarf edilen bu 20.515 kıyye kurşunun 17.562 kıyyesi (%85,60) yeniçerilerce kullanılmıştır. Yeniçerilerin kuşatma sırasında sıcak çatışmada operasyonel olarak en yoğun kullanılan birlik oldukları gerçeğini kurşun sarfiyatı da göstermektedir. Cebehâne Defteri'nde yüksek miktarlarda kayıtlı olan kurşun, Uyvar Seferi'nin muhasara safhasında ateşli silahlara dayalı yoğun bir piyade faaliyetinin yürütüldüğünü göstermektedir. Kurşun, yeniçerilerin kullandığı kundaklı ve fitilli tüfekler için temel mühimmat olup yaklaşma hatlarının korunması, hendeklerin ele geçirilmesi ve sur diplerine ilerleme aşamalarında sürekli bastırma ateşi sağlanmasını mümkün kılmıştır. Bunun yanında kurşun, humbara ve havan türü mühimmatın içine yerleştirilen küçük döküm parçaları şeklinde de kullanılmış; böylece kalenin iç kesimlerinde ve siper bölgelerinde parçacıklı etki oluşturma amacı gütmüştür. Kurşunun bu çift yönlü kullanımı, kuşatmanın yalnızca ağır top atışına değil, piyade ateş gücüne ve yakın mesafe çarpışmalarına da dayandığını göstermekte; Osmanlı ordusunun Uyvar'da hem menzilli ateş gücünü hem de parça tesirini artırmaya yönelik bir mühimmat stratejisi benimsediğine işaret etmektedir.

Bu defterde bahsedilmesi gereken kayıtlardan bir tanesi de ok ve yay teslimatına dair olanlardır. Yukarıda da tartışıldığı üzere Uyvar Seferi'nin icra edildiği zamanlar, artık elde taşınan ateşli silahların savaş meydanlarına ve kuşatma sahalarına mutlak hâkim olduğu bir dönemdi. Hatta fitilli tüfekler geliyor, çakmaklı tüfekler kendine yer açıyor ve bunların kullanımına dair tercih ve tartışmalar sürüp gidiyordu. Buna rağmen 1663'te Uyvar Kuşatması'na karar veren Osmanlı

ordusunun İstanbul'dan yola çıkarken 110 adet yayı beraberinde götürmesi ve Belgrad'dayken de 80 adet yay daha teslim almış olması gayet manidardır.⁴⁷ Hatta daha sonra 500 yay ve 50.000 okun İstanbul'dan geldiği anlaşılıyor ki Cebehâne Defteri'nin ilgili kaydında “Âsîâne'den gelen” kaydı çok açık bir şekilde okunabilmektedir.⁴⁸ Velhasıl seferin cebehâne Defteri'ndeki kayıtlara göre Osmanlı ordusu toplamda 610 adet yay ve 50.000 adet oku Uyvar Seferi'ne götürmüştür. Yukarıda fitilli ve çakmaklı tüfeklere dair yapılan tartışmaya aslında takaddüm eden bir tartışma olarak geleneksel menzilli silahlardan elde taşınan hafif silahlara geçiş sürecini zikredebiliriz. Bu sebeple Uyvar'a ok ve yay götürülmesi bu artık “nostaljikleşmiş” silahın hâlâ askerî yahut törensel işlevinin olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Uyvar'a götürülen 610 yay ve 50.000 okun aslında ne kadar “mütevazı” rakamlar olduğunu anlayabilmek için XVI. yüzyılın bilhassa başındaki bazı seferler için takdir edilen ok ve yay miktarına bakmak yeterli olacaktır. Örneğin 1522 Rodos Seferi'ni gerçekleştiren Osmanlı ordusu yanında 18.000 zemberek oku ve 1.890.000 ok;⁵⁰ 1526 Mohaç'ta ise 42 zemberek yayı, 5.200 adet çaka yayı, 90 adet munakkaş has yayı ve bunlarda kullanılmak üzere 10.000 adet zemberek okuyla 1.400.000 adet harcî ok hazır edilmiştir.⁵¹ Haliyle Uyvar Seferi'ne götürülen ok ve yay sayısı (610/50.000) XVI. yüzyılın başındaki seferlere kıyasla gayet az kalmaktadır. Bu durum XVII. yüzyıl savaşları için artık alışıldık rakamların bir tezahürüdür aslında. XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı ordusunda yay ve

47 BOA, MAD, 15877, s. 7.

48 BOA, MAD, 15877, s. 7.

49 Aslında ilk ateşli silahların ok ve yay gibi geleneksel menzilli silahlara galebe çalması çok da kolay olmamıştır. XVI. yüzyılın elde taşınan ateşli silahlarından arkebüzün ateşlemesi zor, güvenilmez, isabet yüzdesi az, tahrip gücü düşük, menzili kısa, hantal ve meşakkatli bir silah olduğu bilinmektedir. Lakin yüzyılların silahı olan ok ve yay, yine yüzyılların getirdiği bir birikimle savaş meydanlarının en etkili silahı olmaya devam etmekte; seri atış imkânı, menzilin uzunluğu ve isabet yüzdesinin yüksekliğiyle profesyonel askerin vazgeçilmez silahıydı. Lakin XVII. yüzyıl savaşlarının doğası ve gereklilikleri bu geleneksel silahın savaş meydanlarından büyük ölçüde çekilmesine yol açacaktır. Elde taşınan ateşli silahların geleneksel silahların yerini almasına ve Osmanlıların bu sürecin canlı bir parçası olmalarına dair etraflı ve derinlikli bir değerlendirme için bkz. bkz. Özgür Kolçak, *Ok, Tüfek ve Yay: 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023, s. 167-232.

50 Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, çev. Tülin Altınova, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 448-49.

51 Feridun Emecen, “Mohaç 1526: Osmanlılara Orta Avrupa'nın Kapılarını Açan Savaş”, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 214.

ok oranlarına baktığımızda; 1622’de 150/10.000⁵², 1632’de 100/10.000⁵³, 1644 100/10.000⁵⁴, 1645’te 120/10.000⁵⁵, 1647’de 100/10.000⁵⁶ oranlarını görüyoruz.⁵⁷ Bütün bunlardan XVII. yüzyılda ok ve yayın çok az ve cüzi miktarlarda orduda bulundurulduğu sonucuna varmak mümkün olabilmektedir. Peki hâlâ neden, hangi gerekçelerle ve savaşın hangi veçhelerinde kullanılmak üzere Osmanlı ordusu yanında ok ve yay götürüyordu?

Her ne kadar ok ve yay XVII. yüzyıl savaşlarının kalabalık ordularına yetmiyor olsa da hâlâ etkili silahlardı. Hâlâ uzun menzili, yüksek isabet oranı ve atış seriliği ile hem profesyonel askerin “pahalı zevki” olmaya hem de muharebe esnasında kullanılmaya devam ediyordu. Kuşatma savaşlarında kale duvarlarındaki hedefleri ya da tüfek menzili dışında kalan açık hedefleri vurmak amacıyla kullanabilen ok ve yay bunun yanı sıra daha “gürültüsüz” silahlardı. Gizlilik gerektiren operasyonlarda, pusularda yahut tüfeğin gürültüsünün ve barutun dumanının dezavantaj yaratacağı durumlarda tercih edilmiş olmalıdır. Tüfeğin ateşlenmesini mümkün kılmayan hava koşullarında (bilhassa ağır yağmur altında dönemin barutları hızlıca kullanım dışı kalabiliyorlardı), tüfeğe nazaran daha az etkilenen ok ve yayı kullanmak gerekmiş olabilir. Bunun yanı sıra yaylar ve oklar, nispeten ağır tüfeklere ve onlara eşlik eden mühimmata kıyasla daha hafif olduğundan, yardımcı kuvvetler ya da atlı birlikler için daha elverişliydi. Ayrıca ok ve yayın hem Osmanlı ordusunun hem de dünya harbiyesinin en kadim silahlarından biri olmasını onu gelenek ve prestij açısından da önemli bir konuma yükseltmekte, savaşın kültürel ve psikolojik yönleri de göz önünde bulundurulduğunda sefere götürülmesi daha anlaşılır olmaktadır. Sonuç olarak, ateşli silahlar XVII. yüzyılda baskın silah haline gelseler de ok ve yay Osmanlı ordusu için tamamlayıcı bir araç olarak kalmaya devam etmiş; savaşa götürülmeye lojistik, taktik, kültürel ve psikolojik katkıları nedeniyle değer görülmüştür⁵⁸.

MAD 15877 künyeli defteri incelemeye devam edersek bu deftere göre yeniçerilere barut, pamuk ipliği ve kurşun dışında 300 adet yeniçeri harbesi de

52 İdris Bostan, *17. Yüzyılda Tersâne-yi Âmire*, İstanbul, Küre Yayınları, 2018, s. 251.

53 Bostan, *a.g.e.*, s. 251.

54 BOA, *MAD*, 2475.

55 BOA, *MAD*, 2765.

56 Bostan, *a.g.e.*, s. 251.

57 XVII. yüzyılda ok ve yayın oranlarının değerlendirilmesi dair bilgiler ilk olarak şu video kaydından alınmıştır: Özgür Kolçak, *Darülfünun Dersleri 10. Ders: Ateşli Silahlar ve Osmanlı Ordusunun Büyümesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 2020, 48:28-49:54; <https://www.youtube.com/watch?v=y22E2yld4UE> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2025).

58 Osmanlı oklarının etkinlik derecesi için bkz. Kolçak, Özgür, *Ok, Tüfek ve Yay*, s. 180-86.

dağıtılmıştır. Uyvar Kuşatması sırasında 8.042 adet *kazma-yı âhen-i Yeniçeriyân* (demirden Yeniçeri kazması), 10.477 adet demir kürek ve 2000 adet de torba yeniçerilere dağıtılmıştır. Kazma, kürek ve torba yeniçerilerin kuşatmadan önce ve kuşatma devam ederken metris kazma görevlerinde kullanılan aletlerdendir. Aşağıda diğer birliklere dağıtılan mühimmat bahsinde de ele alınacağı üzere hem Yeniçeriler hem diğer muharip gruplar hem de gayr-ı muharip unsurlar kale kuşatmaları sırasında birçok farklı inşaat faaliyeti gerçekleştirmek zorundaydılar, bu sebeple de bütün bu unsurlara kuşatma sırasında inşaat malzemesi dağıtılıyordu⁵⁹.

Yeniçerilere dağıtılmak üzere Ordu-yu Hümâyûnca teslim alınan mühimmat ve cephanenin teslim yerleri de seferin lojistik düzenlemesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ordu; perdahlı barut, pamuk ipliği, kurşun vs. gibi bütün ihtiyaçlarının bir kısmını 25 Mart 1663'te teslim almıştır ki bu tarih ordunun İstanbul'dan yola çıkış tarihidir. Örneğin teslim alınan toplam 30.901 kıyye perdahlı barutun 2.046 kıyyesi; 16.834 kıyye pamuk ipliğinin 836 kıyyesi; 28.652 kıyye kurşunun 880 kıyyesi, 3.424 tüfeğin 3.292 adeti, 3.298 *silahın* tamamı, 740 yeniçeri harbesinin 40 adeti, 9.660 adet demirden yeniçeri kazmasının 450 adeti, 21.600 adet torbanın 1.100 adeti *Âsitâne*'den teslim alınmıştır. Görüldüğü üzere teslim alınan mühimmat ve cephanenin sadece ufak bir kısmı (tüfek ve *silah* hariç) İstanbul'dan tedarik edilmiştir. (Perdahlı barutta %6,62; pamuk ipliğinde %4,9; kurşunda %3,07; yeniçeri harbisinde %5,71; demirden yeniçeri kazmasında %4,65; torbanın %5,09'u). Osmanlı ordusu Uyvar Seferi için icra ettiği yürüyüşünde ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Belgrad'daki *oturak* süresince temin etmiştir. 8-18 Haziran 1663 (2-12 Zilkaade 1073) günleri arasında toplam 10 gün boyunca Belgrad'da bekleyen Osmanlı ordusu⁶⁰ bu süreyi paşa kapılarının ve eyalet kuvvetlerinin varışını bekleyip mühimmat ve cephaneye eksiklerini gidermekle geçirmiştir. Örneğin Belgrad'dan 15.092 kıyye perdahlı barut (%48,83), 11.792 kıyye pamuk ipliği (%70), 22.308 kıyye kurşun (%77,85), 126 adet tüfek, 700 adet yeniçeri harbesi (%97,59), 6.210 adet demirden yeniçeri kazması (%64,28) ihtiyaçlarını Belgrad'dan karşılamıştır. MAD 15877 künyeli defterde bulunan verilere göre yeniçerilere dağıtılan harp aletleri ve cephanenin büyük bir kısmı ordunun Belgrad'da geçirdiği uzun *oturak* süresince Ordu-yu Hümâyûn'a teslim edilmiştir. Ordu yürüyüşü boyunca ihtiyaçlarını gidermeye devam etmiş; Selanik, Filibe, Budin gibi yerlerden teslimatlar gelmeye devam etmiş olsa da bunların hiçbirinin evsafı Belgrad'la yarışabilecek boyutlara erişmemiştir. Bu da

59 Harbenin kullanım alanına dair bkz. Saka, *Sultanın Silahları*, s. 174-77.

60 Bir kaynağa göreseye Belgrad'da bekleme süresi 11 gündür. Purde, "Uyvar Seferi'nin Lojistiği", s. 72.

gayet anlaşılabilir bir durumdu zira Belgrad, Osmanlı ordusu için stratejik bir lojistik üssü işlevi görmekteydi. XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçekleştirilen seferlerde Osmanlı kuvvetlerinin Belgrad'da beklemelerinin temel nedenlerinden biri, Tuna donanmasının intikalini ve daha geniş çerçevede lojistik destek unsurlarının ve onların taşıdıkları yüklerin gelişini beklemektir⁶¹. Zira Rumeli'den veya doğrudan İstanbul'dan mühimmat, silah ve zahire, gemiler aracılığıyla Belgrad'a sevk edilmekteydi. Buna ek olarak, eyalet askerlerinin toplanmasının yanı sıra, sefer için gerekli hububatın temin edilmesi sürecinin de bu bekleme sürelerine katkıda bulunduğu söylenebilir⁶².

Diğer Birliklere Dağıtılan Mühimmat ve Cephanenin Değerlendirilmesi

Ordu-yu Hümâyûn'a teslim edilen ve ordunun muhtelif birliklerine dağıtılan mühimmat ve Cebhâne yukarıda sayılan ve değerlendirmesi yapılanlarla sınırlı değildir. Aşağıdaki tabloda yeniçeriler dışındaki birliklere dağıtılan malzemenin türü, Ordu-yu Hümâyûn'a ne kadar teslim edildiği ve bu teslimatın ne kadarının kuşatma sırasında muhtelif ordu birliklerine dağıtıldığı gösterilecektir. Bu malzemelerden, önemine ve yukarıdaki perdahlı barutla olan ilişkisine binaen, sadece top barutu daha detaylı bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Tablo 8. Ordu-yu Hümâyûn'a Teslim Edilen ve Yeniçeriler Dışındaki Birliklere Dağıtılan Mühimmat⁶³

Orduya Teslim Edilen Ürün	Teslim Miktarı	Birliklere Dağıtılan Miktar
Demir ve Ağaç Kürek	4.570 (adet)	4.227 (adet)
Kazma, Balta, Lağım Küküsü ve Ferhadî Kükü	12.173 (adet)	6.027 (adet)
Kürek Kabzası	2.150 (adet)	722 (adet)
Ferhadî Külünk	1.350 (adet)	79 (adet)
Kazık ve Kınap	128 (adet)	37 (adet)
Lağım Külünkü	1.010 (adet)	belirtilmemiş

61 Cephane ve mühimmat naklinde Tuna Donanması'nın etkinlik ve etkisi için bkz. Seyfullah Aslan, *İmparatorluğun Tuna Donanması: Teşkilât ve Faaliyetler (1683-1718)*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2024.

62 Oturakların seferin gidişat ve hazırlıklarına etkisine dair bkz. Purde, *Meşhed Necâî'nin Menâkıb-ı Gazâ ve Cihâd'ı*.

63 BOA, MAD, 15877, s. 5-9.

Kırmızı Keçe	291 (adet)	106 (adet)
Taşçı Külünkü ve Demir Külünk	43 (adet)	27 (adet)
El Keseri	118 (adet)	38 (adet)
Burgu	92 (adet)	67 (adet)
İki Yüzlü Balta Keseri	108 (adet)	82 (adet)
Battal Keser	50 (adet)	27 (adet)
Ördek yüzü kazma	20 (adet)	belirtilmemiş
Demir Balyoz	9 (adet)	9 (adet)
Terâzi-yi Hava	12 (adet)	6 (adet)
Demir Küskü	11 (adet)	6 (adet)
Terâzi-yi Bennâ	3 (adet)	2 (adet)
El demiri	33 (adet)	belirtilmemiş
Balta	640 (adet)	320 (adet)
Battal Çekiç	39 (adet)	15 (adet)
Testere	132 (adet)	66 (adet)
Çeşitli burgular	179 (adet)	44 (adet)
Lağımçı Burgusu	18 (adet)	Belirtilmemiş
Tunç Kalem	24 (adet)	10 (adet)
Nişankeş (Yontma Bıçağı)	2 (adet)	1 (adet)
Yapı Çekici	11 (adet)	23? (adet)
Küştere	11 (adet)	5 (adet)
Mala	58 (adet)	35 (adet)
Köşebent ve Gönye Demiri	106 (adet)	32 (adet)
Pergel	12 (adet)	5 (adet)
Köşebend ve gönye demiri	5 (adet)	3 (adet)
Kağıt	180 (deste)	150 (deste)
Kalay	73 (kıyye)	Belirtilmemiş
Neşatir	15 (kıyye)	Belirtilmemiş
Gırar	1.760 (çift)	1.535 (çift)

Torba	27.100 (adet)	15.120 (adet)
Sergi Bezi	102 (adet)	68 (adet)
Çelik	100 (kıyye)	5 (kıyye)
Meşin Kесе	2.900 (adet)	900 (adet)
Mismâr-ı Zağra	15.600 (adet)	12.270 (adet)
Kilid	9 (adet)	belirtilmemiş
Mismâr-ı Göle	780 (adet)	belirtilmemiş
Yay	190 (adet)	belirtilmemiş
Bal mumu	260 (adet)	50 (adet)
Kilim	232 (adet)	57 (adet)
Mertek	21 (adet)	17 (adet)
Çuvaldız	600 (adet)	100 (adet)
Kazık ve Kınnap	128 (adet)	15 (adet)
Kırmızı Keçe	296 (adet)	203 (adet)
Urgan	8.965 (adet)	2.614 (adet)
Ham Demir	3.702 (kıyye)	1.868 (kıyye)
?	5 (kantar)	1 (kantar)
Neft yağı	58 (kıyye)	5 (kıyye)
Beyaz Keçe	1.325 (adet)	927 (adet)
Ağaç Kürek	6.500 (adet)	belirtilmemiş
Tomruk Testeresi	10 (adet)	2 (adet)
Çelik İp	200 (adet)	belirtilmemiş
Cirniş	10 (kıyye)	belirtilmemiş
Kösele	200 (adet)	9 (adet)
Bal Mumu	850 (adet)	80 (adet)
Sade Yağ	30 (kıyye)	belirtilmemiş
Revgan	20 (kıyye)	belirtilmemiş
Muhtelif Çiviler	5.000 (adet)	800 (adet)

Tablodan da anlaşıldığı üzere Uyvar Kuşatması sırasında Osmanlı ordusu onlarca farklı malzeme tedarik etmiş ve bunları kuşatmanın çeşitli veçhelerinde kullanmıştır. Bu malzemenin büyük bir kısmının yapı ve inşaatlarla ilgili olması gayet anlaşılır bir durumdur zira Osmanlı ordusu muharip operasyonlarının dışında kuşatma sırasında birçok inşaat faaliyetini de gerçekleştirmek mecburiyetindeydi. XVII. yüzyıl kuşatma savaşları gayet mekanikleşmiş bir şekilde icra edilir ve her bir safhada yapılması gerekenler adım adım uygulamaya koyulurdu. Evveleminde kuşatmanın birinci safhasında kaleye paralel metrisler ile top bataryaları kurulurdu. Top bataryaları, sanılanın aksine, evvela kale surlarını yıkmak amacıyla değil tüfek ateşiyle birleşerek kalenin ateş gücünü kesmek için inşa edilirdi. Bir yandan da kaleye dik açılan sıçan yolları (intikal siperleri) ile hendeğe ulaşmaya çalışılırdı. Aslında kuşatmanın bu ilk veçhesinin en büyük hedefi hendeğe ulaşarak hendeğin suyunun boşaltılmasıdır. Açılan sıçan yollarından su yolcular ve lağımclar geçerek hendeğe giden suyu kesmeyi denerlerdi. Hendeğe varılıp suyu kesildikten sonra da kuşatmanın ikinci veçhesi başlardı. Buradaysa amaç suyun kesildiği yerlerden *kubur* adı verilen korunaklı yollar inşa ederek kale duvarına varmak ve kuşatmanın son evresini başlatmaktı. Bu metris, kubur ve sıçan yolları inşa edilirken kazıcılar kaleye doğrudan bir hedef teşkil etmemek için etraflarına toprak dolu sepet ve torbaları dizerler, önlerine kalas paravanlar koyarlardı. Siperler derinleşip kaleye yaklaştıkça üzeri top ve tüfek ateşine karşı kalas ve toprak damlarla örtülürdü. Kaleye doğru uzanan kuburların yanı sıra hendek kenarına toprak tepeleri yığarak kale içini vurabilecek yüksek topçu tabyaları inşa edilmesi de usulendi. Son olarak da artık kale duvarlarına yaklaşmış ve hatta varmış olan intikal siperlerinin kale duvar ve burçlarını patlatmalarıyla umumi bir hücum için bütün ön şartlar sağlanmış olacaktır.⁶⁴ Bu anlatıdan da görüldüğü üzere Osmanlı ordusu sadece “bilfiil” sıcak bir çatışmaya girmiyor, savaşın gerektirdiği diğer bütün adımları sırasıyla takip ediyordu. Yeniçeriler ve paşa kapılarındaki tüfekçi sekbanlar gibi doğrudan muharip kesimlerin dışında (ki bu kesimler de kuşatmanın metris, hendek kazma gibi “ameliye” kısmına doğrudan katılıyorlardı) binlerce tımarlı sipahi⁶⁵, lağımclar, madenci ve su yolcusu kuşatmanın bu safhalarında görev alıyorlardı. Haliyle Osmanlı ordusunun kuşatmaya bu kadar çok miktarda ve muhtelif türde yapı malzemesiyle gitmesi gayet anlaşılabilir bir durumdur.

64 Bütün bu süreçlerin Uyvar özelinde nasıl cereyan ettiğine dair bkz. Kahraman Şakul, *Uyvar Kuşatması: 1663*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021, s. 52-108.

65 Tımarlı siphahilerin Uyvar Seferi'ndeki rolüne dair bir çalışma için bkz. Leyla Aksu Kılıç, “Uyvar’ın Fethi ve Tımarlı Siphahiler: Bir Sefer ve Fetih Analizi”, *History Studies*, cilt 14, sayı 4, 2022 s. 927-953.

Yukarıdaki bütün bilgi ve tabloların ortaya koyduğu üzere Osmanlılar teslim aldıkları mühimmat ve cephaneliğin tamamını kullanmak zorunda kalmamışlardır. Arta kalan mühimmat ve cephane ilk teslim yerleri olan İstanbul, Belgrad, Selanik gibi şehirlere geri gönderilmekten ziyade Uyvar, Uyvar'ın hemen ardından fethedilecek olan Novigrad'a ya da Estergon, Ösek, Budin gibi yakın yerlerde depolanması için bırakılmıştır. Geri gönderme maliyetleri ve bir sonraki sefer mevsiminde ele alınacak muhtemel aksiyonları düşünerek böyle bir tercihte bulunulması da tabiidir.

Burada son olarak ele alınabilecek malzeme türü de Cebehâne Defteri'nde *barut-ı top* olarak kaydedilen barut türüdür. Bu barut türü Yeniçeriler başta olmak üzere zağarcıbaşı ve serdengeçti gibi tüfek kullanan birliklere dağıtılmamış; alay ve şenlik dahil olmak üzere topçu birliklerine ve top kullanılan metrislere dağıtılmıştır. Aşağıdaki tabloda siyah barutu (top barutu) Osmanlıların ne zaman, nereden ve ne miktarlarda aldığı gösterilecektir⁶⁶.

Tablo 9. Ordu-yu Hümâyûn'a Tevzi Edilen Siyah Barutun Gönderildiği Yer, Tarihi ve Miktarı⁶⁷

Teslim Alındığı Yer	Tarih	Miktar (kantar)	Oran (%)
Belgrad	15 Haziran 1663	4.000	74,36
Asitane	23 Haziran 1663	1.000	18,59
Budin	20 Eylül 1663	139,50	2,59
Budin	22 Eylül 1663	239,50	4,45
	(TOPLAM)	5.379	

Görüldüğü üzere Osmanlı ordusu ilk büyük siyah barut teslimatını (4.000 kantar) Belgrad'dayken gerçekleştirmiş ve bu alım toplam oran içerisinde %74,36'lık önemli bir payı teşkil etmiştir. Daha sonra İstanbul'dan gelen 1.000 kantarlık bir teslimatın yanı sıra (%18,59) Budin'deki baruthaneden de iki defa, üstelik savaşın son evresinde (Uyvar Kalesi 24 Eylül'de teslim olmuştur), 139,50 (%2,59) kantarlık ve 239,50 (%4,45) kantarlık barut teslimatı daha gerçekleştirilmiştir. Teslim alınan bu 5.379 kantarlık siyah barutun 3.508 kantarı (%65,23) muhtelif zamanlarda ordu birliklerine dağıtılmıştır. Bu dağıtımda aslan payını Yusuf Paşa Metrisi'nin (895 kantar-%16,63) Ali Paşa Metrisi'nin (815-%15,15) ve Rumeli Metrisi'nin (870 kantar-%16,17) aldığı

66 BOA, MAD, 15877, s. 1-2.

67 BOA, MAD, 15877, s. 1-2.

anlaşıyor. 1.000 kantar kadar siyah barut ise sefer sonrasında Budin'e teslim edilmiştir.⁶⁸

Sonuç

1663 Uyvar Seferi üzerine gerçekleştirilen bu çalışma, MAD 15877 künyeli Cebehâne Defteri'ndeki verilerden hareketle, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı askeri lojistiğinde kullanılan mühimmat ve cephanenin bir fotoğrafını sunmaktadır. Araştırma, XVII. yüzyıl Osmanlı savaş yöntemlerinin, askerî teknolojinin dönüşümü ve bu bağlamda ordunun stratejik organizasyonu üzerindeki etkilerini açığa çıkarmaya çalışmıştır.

Bu doğrultuda makalenin temelini oluşturan MAD 15877 künyeli Cebehâne Defteri'nin sağladığı zengin veriler sayesinde yeniçerilere ve diğer ordu mensuplarına dağıtılan muhtelif mühimmat ve cephaneye ele alınmış; bunların başlıca türleri ve miktarları olmak üzere nerelerden ve ne yoğunlukta Ordu-yu Hümâyûn'a gönderildiği, hangi ordu birimlerine ne miktarlarda dağıtıldığı, bu dağıtımların oranları, yine bu dağıtımların kuşatmanın operasyonu açısından ne ifade ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra perdahlı barut, fitil, kurşun, tüfek ve *silâh* alımlarında bütün bu malzemelerin tercih edilmesinin (yahut bazı malzemelerinin tercih edilmemesinin) teknoloji tarihi açısından önemi irdelenmeye çalışılmıştır. Perdahlı barutun tercih edilmesi ve büyük miktarlarda kullanılması Osmanlıları savaş teknolojisindeki yenilikleri bu dönemde yakından izleyip uyguladıklarını göstermektedir. Cebehâne kayıtlarından elde edilen veriler, ordunun yapısal işleyişine dair de önemli ipuçları barındırmaktadır. Sefer mevcudunun sadece beşte birini oluşturmalarına rağmen, perdahlı barut ve kurşun gibi kritik mühimmatın yaklaşık yüzde seksen beşinin yeniçerilere tahsis edilmiş olması, bu birliğin kuşatma sahasındaki merkezi ve muharip rolünü teyit etmektedir. Bu yoğun mühimmat tüketimi, yeniçerilerin sayısal azlığına rağmen ateş gücü bakımından ordunun en nitelikli ve operasyonel unsuru olarak konumlandırıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Lojistik süreçler açısından bakıldığında, mühimmatın büyük bir kısmının İstanbul yerine Belgrad gibi ileri harekât üslerinden tedarik edilmesi, imparatorluğun merkezîyetçi yapısı ile yerel lojistik ağları arasındaki eşgüdümü simgelemektedir. Belgrad'ın stratejik bir lojistik düğüm noktası olarak kullanılması, ordunun intikal hızını artırmış ve uzun süreli kuşatmalar için gerekli olan devasa malzeme stoğunun yönetimini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, kuşatma sırasında kullanılan çok sayıdaki inşaat malzemesi (kazma, kürek, torba vb.),

68 BOA, MAD, 15877, s. 1-2.

XVII. yüzyıl Osmanlı kuşatma doktrininin sadece bir ateş gücü gösterisi değil, aynı zamanda ileri düzeyde bir askeri mühendislik ve toprak işleme faaliyeti olduğunu doğrulamaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı ordusunun XVII. yüzyıldaki savaş anlayışını anlamada önemli veriler sunmuş olmakla birlikte, bazı sorulara da kapı aralamaktadır. Uyvar Seferi'ne katılan askeri birimler arasındaki mühimmat tüketim farklılıklarının detaylı analizleri, Osmanlı ordusundaki hiyerarşik yapılanmayı ve bu yapıdaki değişkenlikleri açıklamak için yeni bir zemin sunabilir. Benzer şekilde, sefer sırasında ve sonrasında bırakılan mühimmatın, Osmanlı ordusunun savaş sonrası stratejilerindeki rolü derinlemesine incelenmiştir. Bundan sonraki araştırmalarda, mühimmat kayıtlarının daha geniş bir tarihsel aralıkta ele alınması ve diğer Osmanlı-Habsburg cephelelerindeki benzer kayıtlarla karşılaştırılması, Osmanlı savaş teknolojisinin dönüşümünü daha geniş bir çerçevede değerlendirmemize imkân sağlayacaktır. Uyvar Seferi üzerine yapılan bu inceleme, Osmanlı askerî tarihine dair genel bir çerçeve çizmenin ötesine geçerek, dönemin askerî, lojistik ve teknolojik uygulamalarını derinlemesine anlamamıza katkıda bulunmayı hedeflemiştir⁶⁹. Ayrıca, Osmanlı ordusunun bu dönemdeki mühimmat ve lojistik stratejilerinin, imparatorluğun diğer coğrafyalarındaki savaşlarla ilişkisinin de daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi gereklidir. Özellikle, Uyvar Seferi'nde kullanılan teknolojilerin ve uygulamaların, Kandiye, Çehrin ve Kamanıçe gibi diğer önemli savaşlarda nasıl farklılık gösterdiği veya benzerlik taşıdığına dair bir karşılaştırma çalışması, dönemin Osmanlı askerî yönetim sistemine ışık tutacaktır.

Son olarak, bu inceleme sırasında ortaya çıkan veriler, Osmanlı ordusunun teknik ve lojistik kapasitelerinin dönemin Avrupa ordularıyla kıyaslanması açısından da değerlidir. Osmanlı ordusunun barut, silah ve diğer mühimmatların üretiminde gösterdiği performans, erken modern dönem savaş sistemlerinin işleyişi ve bu işleyişin Osmanlı tarihyazımına nasıl katkı sunduğu hakkında yeni sorular sormayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışma ile varılan neticeler, Osmanlı askerî tarihinin teknik ve mali veçhelerinin, arşiv belgelerindeki nicel verilerle desteklendiğinde, dönemin askerî zihniyetini ve imparatorluk savunma sistemini anlamada ne denli belirleyici olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Bundan sonraki çalışmaların, farklı seferlere ait cebehane kayıtlarını karşılaştırmalı bir perspektifle ele alması, Osmanlı savaş teknolojisinin tarihsel gelişim çizgisini daha net bir zemine oturtacaktır.

69 Bu hususta bir deneme için. Samettin Başol "Osmanlı Harp Malzemelerinin Arşiv Kaynaklarından Kale Mühimmat Müfredat Defterleri", *Tarih Alanında Seçme Yazılar-I*, ed. Yunus Emre Tansü, Gaziantep, Özgür Yayınları, 2023, s. 151-176.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

KK, 1957

MAD, 2475, 2765, 3279, 15877

İkincil Literatür

Agoston, Gabor, “Avrupa’da Osmanlı Savaşları, 1453-1826”, *Osmanlı’da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

_____, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.

_____, *Osmanlı’da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

_____, *Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M. Fatih Çalışır, İstanbul, Timaş Yayınları, 2019.

_____, “Tüfek”; <https://islamansiklopedisi.org.tr/tufek> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2025)

Aksu Kılıç, Leyla, “Uyvar’ın Fethi ve Tımarlı Sipahiler: Bir Sefer ve Fetih Analizi”, *History Studies*, cilt 14, sayı 4, 2022.

Aslan, Seyfullah, *İmparatorluğun Tuna Donanması: Teşkilât ve Faaliyetler (1683-1718)*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2024.

Başol, Samettin, “Osmanlı Harp Malzemelerinin Arşiv Kaynaklarından Kale Mühimmat Müfredat Defterleri”, *Tarih Alanında Seçme Yazılar-I*, ed. Yunus Emre Tansü, Gaziantep, Özgür Yayınları, 2023.

Bostan, İdris, *17. Yüzyılda Tersâne-yi Âmire*, İstanbul, Küre Yayınları, 2018.

Canez, Dilek Seniha Ülker, “1697 Zenta Seferi Organizasyon ve Lojistiği”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024.

Cevrioğlu, Mahmut Halef, “An Evaluation of Köprülü Fazıl Ahmed Pasha’s Foreign Policy”, *Review of Middle East Studies*, sayı 57, 2024.

_____, “Andrea Höltzel’in Raporuna (1664) Göre Uyvar Kuşatmasına Katılan Osmanlı Balkan Vasalları”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 3, 2019.

Emecen, Feridun M., “Askeri Dönüşüm Çağında Evliya Çelebi ve Ateşli Silahlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

_____, “Mohaç 1526: Osmanlılara Orta Avrupa’nın Kapılarını Açan Savaş”, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Erkmen, Serkan Emir, “Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2019.

Ertaş, Yaşar, *Sultanın Ordusu: 1715 Mora Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul, Kronik Yayınları, 2018.

Finkel, Caroline, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary: 1593-1606*, Viyana, VWGÖ, 1988.

Genç, Serdar, *Lale Devrinde Savaş: İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2013.

Gökpinar, Bekir, *Tuna Ötesine Son Sefer: Varadin 1716*, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.

Gölen, Zafer, *Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Grant, Jonathan, “Rethinking the Ottoman ‘Decline’: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries”, *Journal of World History*, cilt V, sayı 1, 1999.

Işık, Rukiye, “Osmanlı-İran Seferlerinin Lojistik Hazırlıkları (1630-1750)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2011.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna’da Osmanlılar: Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2004.

İşbilir, Ömer, “XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meselesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

Karagöz, Hakan, “1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad’ın Geri Alınması”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.

Kılıç, Muhammet Ali, “Eflak ve Boğdan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti (17. Yüzyıl)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2023.

Kolçak, Özgür, *Darülfünûn Dersleri 10. Ders: Ateşli Silahlar ve Osmanlı Ordusunun Büyümesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 2020; <https://www.youtube.com/watch?v=y22E2yld4UE> (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2025)

_____, *Ok, Tüfek ve Yay: 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.

_____, “Yeniçeriler, Ümera Kapısı ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi”, *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. Kahraman Şakul, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Kunt, İ. Metin, “17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, cilt IV, sayı 5, 1976.

Marsigli, Luigi Ferdinando, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Vaziyeti*, ed. Güner Doğan, çev. Volkan Dökmeci, İstanbul, Turkuvaz Yayıncılık, 2024.

Meyer, Martin (Philemerici Irenici Elisii), *Diarium Europaeum Insetis quibusdam, maximè verò Germano-Gallo-Hispano-Anglo Polono Sueco-DanoBelgo-Turcicis Actis Publici*, Frankfurt am Main, 1665.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul, Homer Yayınevi, 2007.

Özcan, Abdülkadir, “Serdengeçti”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, İstanbul, 2009.

Purde, Kadir, *Mehmed Necâti'nin Menâkıb-ı Gâzâ ve Cihâd'ı*, İstanbul, Gece Yayınları, 2024.

_____, “Uyvar Seferi'nin Lojistiği: İaşe, İkmal ve Finans (1663-64)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2023.

Saka, Erdem, *Sultanın Silahları (1520-1566)*, İstanbul, KDY Akademi, 2022.

Sezgin, İbrahim, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Dumansız Barut Üretme Çabaları”, *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)*, ed. Feridun M. Emecen, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2008.

Şakul, Kahraman, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.

_____, *Uyvar Kuşatması: 1663*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.

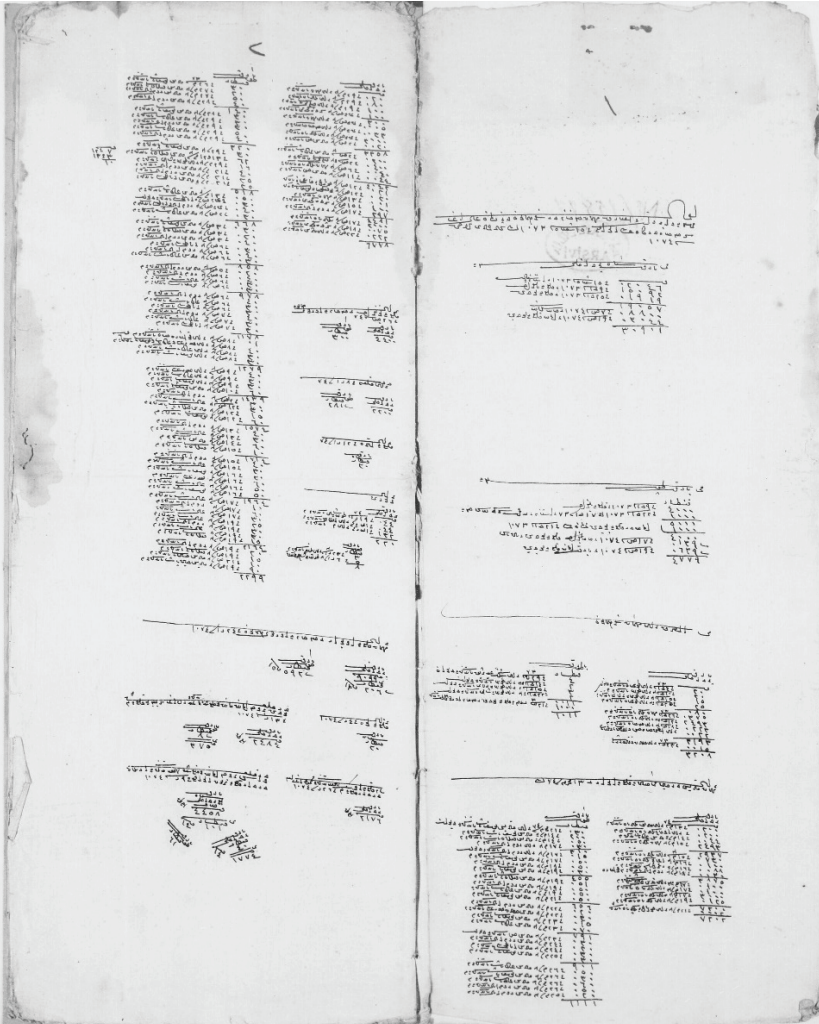
Türkmen, Mustafa Nuri, “Kamaniçe Seferinin Lojistik Hazırlıkları”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Vatin, Nicolas, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, çev. Tülin Altınova, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

Yıldız, Hakan, *Haydi Osmanlı Seferi!: Prut Seferi'nde Lojistik ve Organizasyon*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Yılmaz, Gülay, "The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), McGill University, McGill, 2021.

Ek. MAD 15877 Künyeli Cebehâne Defteri'nin 1. ve 2. Sayfaları

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

